

Projektas „BRIDGE: vietos bendruomenių stiprinimas efektyviai kovai su smurtu lyties pagrindu artimoje aplinkoje“

SAUGIOS APLINKOS MOKYKLOJE KŪRIMO REKOMENDACIJOS

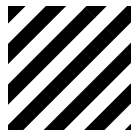
Efektyvesniam smurto prevencijos įgyvendinimui
Lietuvos mokyklose

ŠVIETIMO, MOKSLO IR SPORTO MINISTERIJAI

2021 m. lapkričio mėn.

Rekomendacijas parengė Vilma Gabrieliūtė, Paulina Drėgvaitė, Rugilė Zmitrevičiūtė

Rekomendacijos parengtos įgyvendinant projektą „BRIDGE: vietos bendruomenių stiprinimas efektyviai kovai su smurtu lyties pagrindu artimoje aplinkoje“. Projektas iš dalies finansuojamas Europos Sąjungos Teisių, lygybės ir pilietiškumo programos (2014-2020) lėšomis (sutarties su Europos Komisija Nr. 856741). Rekomendacijų turinys atspindi tik renginio organizatorių nuomonę ir požiūrį. Europos Komisija neatsako ir neprisiima atsakomybės už jų turinį.

PRATARMĖ

2019–2021 metais Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba, Lietuvos žmogaus teisių centras, Lygių galimybių plėtros centras ir socialinės reklamos įmonė „Nomoshiti“ įgyvendino Europos komisijos dalinai finansuojamą projektą „BRIDGE: vietos bendruomenių stiprinimas efektyviai kovai su smurtu lyties pagrindu artimoje aplinkoje“, kurio pagrindinis tikslas buvo įgalinti bendruomenes atpažinti ir veikti smurto lyties pagrindu artimoje aplinkoje atvejus prieš jį, taip pat skatinti efektyvią smurto prevenciją. Dauguma projekte įgyvendintų veiklų buvo orientuotos į švietimo darbuotojus, ugdant jų kompetenciją atpažinti ir reaguoti į smurtą lyties pagrindu mokyklos aplinkoje bei vykdyti visokeriopą jo prevenciją, siekiant ilgalaikių pokyčių.

Smurtas lyties pagrindu – prieš asmenį nukreiptas smurtas dėl jo ar jos lyties, lytinės tapatybės ar lyties raiškos. Dėl visuomenėje vyraujančių stereotipinių su išvaizda ir elgesiu susijusių lūkesčių (dėl kultūriškai susiklosčiusio nelygiaverčio santykio tarp lyčių), smurtą dėl lyties dažniau patiria moterys ir merginos, tačiau su šiuo reiškiniu dėl neatitikimo „vyriškumo“ normoms susiduria ir vaikinai. Smurtas

lyties pagrindu mokyklose – opi ir daugiasluoksnė problema, kasmet paliečianti milijonus vaikų, šeimų ir bendruomenių visame pasaulyje. Smurtas lyties pagrindu mokykloje pažeidžia fundamentalias vaiko ir žmogaus teises ir yra viena iš diskriminacijos lyties pagrindu formų. Jungtinių Tautų Organizacija (JTO) pabrėžia vaikų teisę būti apsaugotiems nuo visų formų smurto, įskaitant ir smurtą mokyklos aplinkoje. Smurtas lyties pagrindu gali pakenkti vaiko fizinei ir psichinei sveikatai, taip pat paveikti jo kognityvinį bei emocinį vystymąsi. JTO tyrimai rodo, kad mokyklos aplinkoje patirtas smurtas gali turėti ilgalaikes pasekmes, kadangi smurtą patyrę jaunuoliai vėliau gali šiuos veiksmus vertinti kaip priimtinius ar net kartoti patys.

Smurtas lyties pagrindu pasireiškia ir santykiuose su bendraamžiais – pravardžiuojant, skleidžiant gandus ir šmeižiant (patyčios), nepageidajamu kito asmens lietim, seksualiniu priekabiavimu, pornografijos rodymu, sekstingu, vertimu užsiimti tam tikra lytinių santykių forma (seksualinis smurtas), mušant ar stumdant kitą žmogų (fizinis smurtas), ignoruojant, atstumiant (socialinė atskirtis). Patyčios taip pat vykdomos SMS žinutėmis, elektroniniu paštu arba socialiniuose tinkluose. Smurtas lyties pagrindu mokyklos aplinkoje pasireiškia įvairiomis formomis, taip pat priklauso nuo jį patiriančio jaunuolio individualių savybių ir aplinkos konteksto. Pavyzdžiui, tyrimai rodo, kad mergaitės dažniau išgyvena psichologines patyčias, patyčias internete, seksualinį

smurtą ir priekabiavimą, o berniukams dažniau taikomos fizinės bausmės, liepiama „būti vyrais“ ir nerodyti emocijų, skausmo¹. Su lytimi susijęs smurtas gali pasireikšti ir jaunuolių tarpusavio santykiuose, pvz., prievartine kontrole (palaikant santykius: nuolatinio asmeninio susirašinėjimo tikrinimu, priekaištavimu dėl susitikimų su kitomis ar kitais arba draudimu susitikinėti ir pan.). Dėl to lyties aspektas toks svarbus smurto prevencijos programose – nuo smurto artimoje aplinkoje moterys nukenčia daug dažniau, o vyrai dažniau būna smurtautojo rolėje. Šio smurto specifika yra sąlygota visuomenėje vyraujančių su lytimi susijusių nuostatų ir stereotipų.

Akivaizdu, jog smurtas lyties pagrindu mokykloje yra iššūkis, kuriam įveikti mokyklų bendruomenėms reikės papildomų resursų bei konsultacijų. Šiame dokumente siekiame trumpai pristatyti projekto metu surinktas įžvalgas ir žinias saugios mokyklos aplinkos kūrimo srityje. Pateikiame saugios mokyklos kūrimo rekomendacijų ašis – lyties aspekto integravimo į smurto ir patyčių prevenciją svarba, kurios reikšmę įsitikinta bendradarbiaujant su mokyklų bendruomenėmis, siekiant aiškiau suvokti kasdienę problematiką, su kuria susiduria mokiniai, mokytojai, mokyklų administracija ir švietimo pagalbos specialistai.

Vesdamos mokymus saugios aplinkos mokykloje kūrimo tematika bei rengdamos metodinę medžiagą,

1 Pinheiro, 2006; UNESCO/UNGEI, 2015; UNICEF, 2011.

rėmėmės JTO, JTO Moterų („UN Women“), Pasaulio sveikatos organizacijos (PSO), UNICEF ir kitų pasaulinės reikšmės organizacijų, veikiančių švietimo, lygybės puoselėjimo ir saugumo srityse, rekomendacijomis. Šios organizacijos vienareikšmiškai išskiria lyties aspekto integravimo svarbą mokykloms, rengiančioms saugios aplinkos ir patyčių prevencijos politiką.

Siekdami išlaikyti ir tobulinti jau veikiančias bei įgyvendinamas gerąsias prevencines praktikas Lietuvoje, dokumente pristatome papildomas rekomendacijas bei komentarus parengtoms Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos rekomendacijoms, įgyvendinant smurto prevenciją Lietuvos mokyklose.

Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos (2017 m.)²

Pažymėtina, kad *Smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijos*, patvirtintos Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu (toliau – Rekomendacijos) sėkmingai išskiria tris prevencijos lygmenis – mokyklos, savivaldybės bei nacionalinį. Taip pat dėmesio skiriama ir ugdyti darbuotojų bei mokinių kompetencijas, mokytis atpažinti smurtą ir patyčias, skatinti tėvų į(si)traukimą į šiuos procesus.

Rekomendacijose taip pat pažymima požiūrio į smurtą ir patyčias formavimo svarba. Tačiau smurtas ir patyčios Rekomendacijose yra traktuojamas kaip vienytytis reiškinys ir nėra išskiriamas smurtas lyties pagrindu. Vis dėlto tarptautinių organizacijų ir ekspertų rekomendacijose akcentuojama, kad prevencinėse programose ar aprašuose būtina išskirti lyties aspektą, nes tik taip galime užtikrinti konkrečių priemonių numatymą smurto prevencijai. Mechanizmai ir modeliai, skirti smurto ir patyčių prevencijai, neišskiriant gairių dėl lyties, nesuteikia įrankių atpažinti smurto dėl lyties formas, neatkreipiant dėmesio gali sukurti sąlygas normalizuoti tokį smurtą ir ilginiui gali gilinti problemos mastą.

Siūlytume į Rekomendacijas įtraukti smurto lyties pagrindu sąvoką ir skatinti numatyti šio reiškinio atpažinimui ir prevencijai skirtas

2 Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-190 Dėl smurto prevencijos įgyvendinimo mokyklose rekomendacijų patvirtinimo. Prieiga internetu:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/2dc533c0100c11e7b6c9f69dc4ecf19f>

priemonės įgyvendinant Rekomendacijų nuostatas tiek mokyklos, tiek savivaldos lygmeniu.

Džiaugiamės, kad Rekomendacijose skiriamas dėmesys ugdyti **emocines ir socialines kompetencijas** – dauguma Projekto dalyvių pastebėjo, kad užsiėmimai, skirti šioms kompetencijoms ugdyti, labai susiję su kompetencijomis, reikalingomis užtikrinti saugią mokyklos aplinką aptariant su lyčių lygybe susijusias temas: didinant mokinių gebėjimą kritiškai vertinti lyčių stereotipus ir nuostatas bei jomis paremtą elgesį, gebėjimą brėžti ribas, reaguoti susidūrus su netinkamu elgesiu, kalbėti apie sutikimo (angl. k. *consent*) kultūrą santykiuose, mokytis įvardinti savo poreikius ir jausmus, taip pat mokytis priimti kito žmogaus neigiamą atsakymą. Šiuo metu socialinių ir emocinių įgūdžių programą integruojant į Gyvenimo įgūdžių ugdymo programą (toliau – Programa), pateikiame įžvalgas, kaip į Programą įtraukti nuostatas, padedančias užtikrinti smurto lyties pagrindu prevenciją (žiūrėti toliau tekste).

Užtikrinant mokyklos pedagoginių darbuotojų profesinę kompetenciją siūlytume įtraukti aspektus, užtikrinančius pedagogų kvalifikacijos smurto lyties pagrindu temomis tobulinimą, didinant specialistų gebėjimus atpažinti ir reaguoti į patyčias bei smurtą dėl lyties. Rekomenduojame naudotis lygių galimybių integravimo ekspertų parengta mokymų „**Smurto lyties pagrindu prevencija mokykloje**“ metodologija.

Taip pat siūlytume papildyti Rekomendacijas smurto ir patyčių lyties pagrindu apibrėžimu:

Smurtas dėl lyties – prieš asmenį nukreiptas smurtas ar patyčios dėl jų lyties, lytinės tapatybės ar lyties raiškos. Dėl visuomenėje vyraujančių stereotipinių su išvaizda ir elgesiu susijusių lūkesčių

(kultūriškai susiklosčiusio nelygiaverčio santykio tarp lyčių) smurtą dėl lyties dažniau patiria moterys ir merginos, tačiau su šiuo reiškiniu dėl neatitikimo „vyriškumo“ normoms susiduria ir vaikinai.

Pastebime, kad dėmesio skyrimas padėtų geriau įgyvendinti ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintas Rekomendacijas mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje.³

³ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2020 m. balandžio 21 d. įsakymas Nr. V-582 Dėl rekomendacijų mokykloms dėl smurto artimoje aplinkoje atpažinimo kriterijų ir veiksmų, kilus įtarimui dėl galimo smurto artimoje aplinkoje patvirtinimo. Prieiga internetu: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/9d0d0d91840611eaa51db668f0092944?jfwid=-brx0ubjh8>.

Rekomendacijos *Reagavimo į patyčias ar kitokį smurtinį elgesį mokykloje atmintinei (2017 m.)*⁴

Pažymėtina, kad *Reagavimo į patyčias ar kitokį smurtinį elgesį mokykloje atmintinė* (toliau – Atmintinė) nuosekliai apžvelgia įvairius patyčių ir smurto situacijų mokyklos aplinkoje susiklostymo scenarijus, apibūdindama ir patyčias virtualioje erdvėje. Vis dėlto svarbu paminėti, kad atmintinėje nėra išskiriamas lyties aspektas, taip pat neišskiriama patyčios ir smurtas lyties pagrindu, pavyzdžiui, seksualinis priekabiavimas arba asmens žeminimas dėl vienai ar kitai lyčiai stereotipiškai būdingo elgesio arba išvaizdos neatitikimo. Nekalbant apie patyčias bei smurtą lyties pagrindu, mokyklų bendruomenėms nėra suteikiami reikiami įrankiai šiuos reiškinius atpažinti ir į juos tinkamai reaguoti. Turint omenyje tokį didžiulį smurto lyties pagrindu ir smurto artimoje aplinkoje mastą Lietuvoje, lyties aspekto įtraukimas leistų užtikrinti saugesnę mokyklos aplinką bei daug efektyviau užtikrinti patyčių ir smurto prevenciją mokykloje.

Stereotipų reikšmė atpažįstant smurtą ir patyčias lyties pagrindu

Atmintinėje daug dėmesio skiriama būtent reagavimui į patyčias ar smurtinį elgesį mokykloje. Vis dėlto reagavimas visų pirma tiesiogiai priklauso nuo gebėjimo patyčias ar smurtinį elgesį atpažinti bei

⁴ <https://smsm.lrv.lt/uploads/smsm/documents/files/svietimas/patycios/Atmintin%C4%97-patycios.pdf>

identifikuoti. Pažymėtina, jog patyčių ar smurtinio elgesio lyties pagrindu atpažinimas yra tiesiogiai susijęs su mokyklos darbuotojų, kitų mokyklos bendruomenės narių asmeninėmis nuostatomis, lyčių stereotipais bei su jais sietinomis nuostatomis. Visuomenėje vyraujant nuostatomis, kurios normalizuoja seksualinio priekabiavimo veiksmus, tokius kaip sijonų kilnojimas ar kasų tampymas mokykloje, tiesiog vertinant juos kaip „dėmesio rodyką“, yra svarbu išmokti šį reiškinį atpažinti ir atitinkamai į jį reaguoti.

Todėl, pažymint mokytojų kompetencijos gerinimo svarbą reagavimo į patyčias ir smurtinį elgesį plotmėje, rekomenduojamos programos, kurios būtų skirtos permąstyti mokyklos darbuotojų nuostatas, susijusius su lytimi, didinti gebėjimus atpažinti smurtą ir patyčias dėl lyties ir į juos reaguoti. Darbuotojų kolektyve vyraujant lyčių lygybės, tarpusavio pagarbos nuostatomis ir teigiamai lyderystei mažėja smurtinių veiksmų mokyklos aplinkoje tikimybė, taip kartu įgyvendinant ir svarbią patyčių prevencijos funkciją. Be to, svarbu pažymėti, kad mokyklos darbuotojai – tiek mokytojai, tiek švietimo pagalbos specialistai – privalo kelti kvalifikaciją mokydamiesi atpažinti žalingus, smurtinius mokinių tarpusavio draugystės ir romantinius santykius bei suteikti atitinkamą pagalbą ir konsultacijas. Anksti pastebėjus tokių santykių požymių, galima užkirsti kelią tolesniems smurto veiksams ir išvengti situacijų eskalavimo.

Siūlytume papildyti Atmintinę smurto ir patyčių lyties pagrindu apibrėžimu:

Smurtas dėl lyties – prieš asmenį nukreiptas smurtas ar patyčios dėl jų lyties, lytinės tapatybės ar lyties raiškos. Dėl visuomenėje vyraujančių stereotipinių su išvaizda ir elgesiu susijusių lūkesčių (kultūriškai susiklosčiusio nelygiaverčio santykio tarp lyčių) smurtą dėl lyties dažniau patiria moterys ir merginos, tačiau su šiuo reiškiniu dėl

neatitikimo „vyriškumo“ normoms susiduria ir vaikinai.

Antroje Atmintinės dalyje aiškinama apie reagavimą į patyčias ir smurtą internetinėje erdvėje.

PATEIKTA ATMINTINĖJE	SIŪLYTUME PAPILDYTI
<p>Informacijos surinkimas. Išsiaiškinkite, kas skriaudžia, koku būdu, kiek mokinių įsitraukę, kiek laiko patyčios tęsiasi. Kuo daugiau turėsite informacijos apie situaciją, tuo aiškesnis bus veiksmų planas (12 p.).</p>	<p>Informacijos surinkimas. Išsiaiškinkite, kas skriaudžia, koku būdu, kiek mokinių įsitraukę, kiek laiko patyčios tęsiasi. Kuo daugiau turėsite informacijos apie situaciją, tuo aiškesnis bus veiksmų planas. Pastebėdami, atpažindami patyčias ir į jas reaguodami, atkreipkite dėmesį į lyties aspektą: merginos dažnai (kai kuriais atvejais – ir vaikinai) gali patirti seksualinį priekabiavimą internete (pavyzdžiui, priekabiavimas netinkamais komentarais po nuotraukomis socialiniuose tinkluose, sekstingas, intymaus turinio viešinimas, nuotraukų redagavimas, nebūtų gandų apie santykius, elgesį skleidimas internete, siejant su lyties aspektu).</p>
<p>Neteikti asmeninės informacijos svetimiems / nepažįstamiems: elektroninio pašto adreso, telefono numerio, namų adreso, tėvų kontaktų (13 p.).</p>	<p>Neteikti asmeninės informacijos svetimiems / nepažįstamiems: elektroninio pašto adreso, socialinių medijų anketų adresų, slaptažodžių, telefono numerio, namų adreso, tėvų kontaktinių duomenų. Nusibrėžti ir gerbti savo ribas net ir su pažįstamais žmonėmis – nesiųsti nuotraukų, vaizdo įrašų ir pan.</p>

Mokyklos administracijos nepalaikymas. Mokyklos administracija neteikia reikšmės ir svarbos patyčių prevencijai organizuoti, nerodo iniciatyvos spręsti patyčių ar smurtinio elgesio atvejus, ignoruoja ar slepia juos, neskatina pedagogų tobulinti kvalifikaciją patyčių prevencijos, socialinių emocinių kompetencijų stiprinimo srityje (16 p.).

Mokyklos administracijos nepalaikymas. Mokyklos administracija neteikia reikšmės ir svarbos organizuoti patyčių prevenciją, nerodo iniciatyvos spręsti patyčių ar smurtinio elgesio atvejus, ignoruoja arba slepia juos, neskatina pedagogų tobulinti kvalifikaciją patyčių prevencijos, socialinių emocinių kompetencijų stiprinimo srityje. Mokykloje nevykdomi tyrimai ir neišskiriamos prioritinės sritys, pažeidžiamos grupės, kurioms reikėtų skirti daugiausia dėmesio.

Siūlytume šią dalį papildyti:

Rekomendacijos *Gyvenimo įgūdžių programos bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijoms. 1–10 kl.⁵*

Pastebėtina, jog Gyvenimo įgūdžių programos bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijos, įvertindamos saugaus elgesio įgūdžius ir šių kompetencijų ugdymą, į šias siūlomas veiklas neintegruoja lyties aspekto, taip pat neakcentuoja smurto ir smurto lyties pagrindu ištakų, t. y. turimų nuostatų, suformuojančių nelygybę ir palankią terpę smurtui bei patyčioms lyties pagrindu mokyklos aplinkoje. Taip pat pažymėtina, jog nedaug dėmesio yra skiriama smurtui artimoje aplinkoje – atpažinimui bei reagavimui į jį.

Neakcentuojant smurto lyties pagrindu ir nediferencijuojant grupių, labiau pažeidžiamų vienos ar kitokios formos smurtui, smurto prevencija nėra tiesiogiai susiejama su lyčių lygybės klausimais. Pažymėtina, jog lyčių lygybės klausimai yra minimi pirmos ir antros klasės užsiėmimuose, tačiau apie šias temas kalbama tarpusavio santykių kūrimo ir mokymosi bendradarbiauti kontekste. Siūlytume lyčių lygybės tematiką sistemingai įtraukti ir vėlesnėse klasėse (nuo 5

⁵ https://www.emokykla.lt/upload/EMOKYKLA/BP/2021-08-16/BPP/Gyvenimo_%C4%AF-g%C5%ABd%C5%BEi%C5%B3_BP_projektas_2021-08-16.pdf.

klasės) ir į smurto ir prievartos prevencijos sekcijas, taip pabrėžiant, kad smurtas artimoje aplinkoje – viena aštriausių lyčių nelygybės formų ir jos pasekmė.

Svarbu pastebėti, kad Programos rekomendacijose išskirtas priekabiavimas lyties pagrindu, o mokiniai su šiuo reiškiniu turėtų būti supažindinami penktoje klasėje. Siūlytume šią temą plėtoti ir vėlesnėse klasėse, įvairias priekabiavimo dėl lyties ir seksualinio priekabiavimo formas identifikuojant kaip smurto lyties pagrindu formas.

KLASĖ	REKOMENDACIJA
9 klasė	<p>Mokosi atskirti sveikus santykius nuo žalingų ir kaip elgtis įsitraukus į smurtinius ar prievartine kontrole grįstus santykius. Mokosi atpažinti ir reaguoti į smurtą lyties pagrindu.</p> <p>Mokosi apie priekabiavimą, seksualinį priekabiavimą internete ir kitose erdvėse, kaip atpažinti bei reaguoti.</p>
10 klasė	<p>Mokosi apie sutikimo (angl. <i>consent</i>) svarbą santykiuose.</p> <p>Mokosi apie seksualinį smurtą bei analizuoja visuomenės nuostatas jo atžvilgiu (stereotipus, tradicinius lyčių vaidmenis, aukų kaltinimą) bei kur kreiptis patyrus tokį smurtą.</p>